

ERDÉLYI MÚZEUM

KIADJA AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

A BÖLCSESZET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY
S AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA
KÖZLÖNYE

*

SZERKESZTI

ERDÉLYI PÁL

ÚJ FOLYAM X.

1915.

XXXII. KÖTET

KOLOZSVÁR

STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVNYOMDÁJA

1915

TARTALOM

Lap

<i>Dr. Csekey István</i> : A pragmatica sanctio Erdélyben. — — — — —	145
<i>Gróf Wass Béla</i> : Visszaemlékezés Pusztá Kamarásra. — — — — —	160
<i>Seprődi János</i> : Népköltési gyűjteményeink hiányai. — — — — —	164
<i>Dr. Dékány Kálmán</i> : Egy 1631-iki szebeni magyar kalendárium. — —	207
<i>Kristóf György</i> : Adatok Kerekes Abel tudományos törekvéseire. — —	209

Irodalom.

<i>Dr. Szendrey I. és Szentiványi Gy.</i> : Magyar Képzőművészek Lexikona, Kelemen Lajos. Volnovich Géza: Madách Imre és az Ember tragediája, Dr. Kristóf György. 1914. Regény. Irtó: <i>Ujhelyi Nándor</i> . — rd. — — — — —	219, 210, 222
<i>Szabó György</i> : Mutató az Erdélyi Múzeum 1915 évi folyamához — —	225

Az ERDÉLYI MÚZEUM a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály tagjainak rendes illetménye. Az Egyesület alapító és rendes tagjai, kik más szakosztályhoz csatlakoztak, és pártoló tagjai két koronáért kedvezményképpen kapják. — Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 10 korona.

Az ERDÉLYI MÚZEUM szerkesztését illető tudakozódások a szerkesztőt (Egyetemi Könyvtár. Telefonszám 283); tagdíjak és előfizetési díjak pedig az Egyesület pénztárosát, Domokos Ernőt (Erdélyi Bank) illetik.

A kiadóhivatal három hónapon túl történeti felszólalásokat nem vesz figyelembe.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület választmánya.

Elnök: gr. Eszterházy Kálmán

Alelnökök:	b. Wesselényi Miklós	Titkár:	Kelemen Lajos
	dr. Lechner Károly	Pénztáros:	Domokos Ernő
Főtítkár:	dr. Erdélyi Pál	Ellenőr:	Tanács József

Ügyész: dr. Czikmántory Ottó

A táruk igazgatói:

dr. Apáthy István (állattár)
 dr. Erdélyi Pál (könyvtár)
 dr. Gyalui Farkas
 dr. Posta Béla (érem- és régiségtár)
 dr. Györfly István (növénytar, h. ig.)
 dr. Szádeczky Gyula (ásványtar)

A szakosztályok elnökei:

dr. Fabinyi Rudolf (term. tud.)
 dr. Farkas Lajos (jog- és társad. tud.)
 dr. Davida Leó (orvos tud.)
 dr. Schilling Lajos (bölc.-, ny.- és tört. tud.)

A szakosztályok titkárai:

dr. Bartók György (bölc.-, nyelv- és tört. tud.)	dr. Jakabházy Zsigmond (orvostud.)
dr. Tóth György (jogtud.)	dr. Szabó Imre (term. tud.)

Választmányi tagok:

dr. Boros György	dr. Kolosváry Bálint	dr. Rigler Gusztáv
dr. Cholnoky Jenő	dr. Konrádi Dániel	dr. Schneller István
Fekete Gábor	dr. Lóte József	Seprődi János
dr. Gidófalvy István	b. Mannsberg Sándor	dr. Szabó Dénes
dr. Hirschler József	dr. Márki Sándor	gr. Teleki Domokos
dr. Imre József	dr. Menyhárt Gáspár	Váro Béli
dr. Kenessey Béla	Péterfi Zsigmond	gr. Wass Béla

11. p. 200

HA 8.133:2

ERDÉLYI MÚZEUM

KIADJA AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

*

A BÖLCSÉSZET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY
S AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

ERDÉLYI PÁL

ÚJ FOLYAM X.

1915.

XXXII. KÖTET

KOLOZSVÁR

STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVNYOMDÁJA

1915

TARTALOM.

ÖNÁLLÓ CZIKKEK, TANÚLMÁNYOK.

	Lap
Bartók György : Erdélyi János gondolkozása --- --- ---	7
Bayer József : Kissolymosi Simó Ferencz festő --- --- ---	81
Borbély István : A komjátszegi graduál --- --- ---	77
Csekey István : A pragmatica sanctio Erdélyben --- --- ---	145
Dékáni Kálmán : A Bécsi Képes Krónika --- --- ---	37
— —: Egy 1631-iki szebeni magyar kalendarium --- ---	207
Erdélyi Pál : Magunkról --- --- ---	1
Ferenczy Sándor : Újabb adatok Barcsay Ábrahám életéhez	127
Gálos Rezső : Benkő József első munkája --- --- ---	71
— —: A „Remény“ történetéhez --- --- ---	107
Halaváts Gyula : A kövesdi református templom --- --- ---	101
Karácsonyi János : Erdély és Szent-László --- --- ---	26
Kristóf György : Adatok Kerekes Ábel tudományos törekvéseihez --- --- ---	209
— —: Az első „Erdélyi Múzeum“ történetéhez. I. --- ---	64
Seprődi János : Népköltési gyűjteményeink hiányai --- ---	164
Szász Ferencz : Az „Első Erdélyi Múzeum“ történetéhez. II.	84
Wass Béla gróf: Visszaemlékezés Pusztia-Kamarásra --- ---	160

IRODALOM.

Erdélyi Pál . <i>Varga Zsigmond</i> : Az előázsiai nyelvprobléma újabb megvilágításban --- --- ---	141
Fe—dor . <i>A Székely Nemzeti Múzeum</i> . . . jelentése . . . 1913. évi fejlődéséről és állapotáról --- --- ---	99
—f —y . <i>Forster Gyula</i> : Magyarország műemlékei III. kötet	96
Kelemen Lajos . <i>Barts Gyula</i> : Marosvásárhelyi Borsos Tamás élete és történeti szereplése --- --- ---	69
— <i>Szendrei János</i> és <i>Szentiványi Gyula</i> : Magyar képzőművészetek Lexikona --- --- ---	219
K. L. Vargyasi legid. báró Daniel Gábor --- --- ---	66
Klm. Helyesbítések egy bíráló ismertetéséhez --- --- ---	100
Kristóf György . <i>Szinnyei Ferencz</i> : Jósika Miklós --- --- ---	132
— <i>Voinovich Géza</i> : Madách Imre és Az ember tragédiája	220
Péter János . <i>Finácsy Ernő</i> : A középkori nevelés története	133

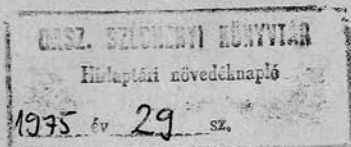
	Lap
P. J. Kant: Az örök béke. Filozófiai vázlat. Fordította <i>Hil-</i> <i>denstab György</i> --- --- --- --- ---	70
—rd— <i>Ujhelyi Nándor</i> : 1914. Regény --- --- --- --- ---	222
Veress Endre . Török-magyar oklevéltár. 1533—1789. Gyűj- tötte és magyarra fordította: <i>Karácson Imre</i> . --- --- ---	97

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Mutató az 1915. évfolyamhoz --- --- --- --- ---	225
---	-----

KÉPEK JEGYZÉKE.

A kövesdi református templom képe és alaprajza --- --- ---	103
A kövesdi református templom pastophoriuma --- --- ---	104

A pragmatica sanctio Erdélyben.

Erdélynek a magyar állammal és az uralkodóházzal szemben elfoglalt sajtáságos viszonyánál fogva egészen különleges megítélés alá esik itt a pragmatica sanctio elfogadásának történe.

Erdély, mint tudjuk, a mohácsi vész után szétvált az anyaországtól és 1556-ban választófejedelemséggé alakult. Az I. Apafi Mihálylyal kötött 1687—88-iki szerződésekkel sikerült itt I. Lipótnak a *magyar korona* fennhatóságát elfogadtatni, voltaképpen azonban csak a török szultán védőurasága helyébe a magyar királyé lépett, rá tíz évre pedig II. Apafi Mihálynak 1697-ben a fejedelemségről történt lemondása után a *magyar király* lett Erdély fejedelme, de az alkotmányra 1690-iki hitlevelének 3. pontjában adott biztosítása ellenére sem esküdött meg, az alatta hozott törvényeket nem szentesítette, hanem egyenesen azon fáradozott, hogy az 1703 szeptember 12-iki *pactum mutuae successionis* alapján Erdélyt is az osztrák örökös tartományokhoz hasonló patrimoniumává tegye. Erre pedig annyival is inkább törekedhetett, mivel arra nézve, hogy Erdély fejedelme az legyen, aki egyszersem magyar király, írott törvény egyik országban sem volt. Lipót törekvésének azonban egyelőre gátat vetett Rákóczi Ferencz fejedelemsége, úgyhogy Erdély ennek következtében sem az uralkodóház örökös tartományává nem lett, sem Magyarország kiegészítő részévé nem vált, mert ettől meg idegenkedtek a Habsburgok. Leirataikban provinciának nevezték, Eleonóra özvegy császárné és királyné pedig, amikor 1711 április 18-án, vagyis I. József halálát követő napon, a régensséget mind örökös tartományaiban, mind pedig Magyarországon és Erdélyben átvette, leiratában Erdélyt *öröklési jogon* állította Károlyra szállottnak.¹ Károly meg 1712 szeptember 16-iki leiratában már „kedves örökös Erdélyországá”-ról beszél,²

¹ Országos Levéltár. „Acta Canc. Trans. A. 1711. Nr. 20.”

² O. Ltár. „Acta Gub. Trans. A. 1712. Nr. 315.” j. a. (Eredeti.)

és ettől kezdve az „örökös“ szót, mint jelzõt soha el nem hagyja Erdély neve mellõl, jõllehet erre nézve Erdély alkotmányában semmiféle jogalapja nem volt, hisz a Habsburg-háznak az erdélyi fejedelmi székben való örökösödésérõl sem Magyarországon, sem Erdélyben törvényes rendelkezés nem állott fenn. Erdély kormányzása tehát tényleg osztrák tartományként történt, bár formailag azok közé beolvasztva nem volt, viszont azonban a magyar szent koronától teljesen el volt szakítva.³

Ami a nõági trónöröklésnek Erdélyben való behozatalát illeti, vissza kell mennünk Károlynak arra a kormányzati cselekvényére, melylyel 1720 januárius 19-én az osztrák titkos udvari konferencia útján elrendelte, hogy szereztessék be az 1713 április 19-én kinyilvánított öröklési rendhez országainak biztosítása. Az erdélyi udvari kancellária is kapott egy ilyen leíratot.⁴ Az 1721 július 13-iki „szûkebb konferencia“⁵ pedig azt javasolja Károlynak, hogy az erdélyi országgyûlést jó lenne még a magyarországi elõtt összehívni, mert ha az erdélyi rendek elfogadták a nõági trónöröklést, a magyarok szinte kénytelenek lesznek õket követni.⁶

³ *Jakab Elek*: A pragmatica sanctio története Erdélyben. (Századok 1879—80. évf., 199. s. köv. 1., 202. s. köv. 1.) *Jakabnak* e tanulmánya az erdélyi pragmatica sanctio bõséges és eredeti forrásokon alapuló története. Úgy látszik, *Turba* egyáltalán nem ismerte, amikor „Die pragmatische Sanktion mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskron“ (Separatabdruck aus der Österreich-Ungarischen Revue. Bd. XXXIV. (Wien, 1906.) cz. munkájában 19 lapon tárgyalván a pragmatica sanctio történetét Erdélyben, azt írja (S. 53), hogy tudomása szerint ilyen feldolgozás nincsen. — V. ö. még *Acsády Ignác*: Magyarország története I. Lipót és I. József korában. (Budapest, 1898.) 527. s. köv. 1.

⁴ O. Ltár. „Acta Canc. Trans. A. 1720. Nr. 109.“ 9 lapra terjedõ eredeti oklevél fekete-sárga zsinórral összefûzve, Joan[nes] Georgius de Buol aláírással és kívül ennek papírossal fedett kis magánpecsétjével. (Buol volt az udvari titkár.)

⁵ V. ö. e különféle udvari konferenciákra nézve *Csekey István*: Az osztrák államminisztérium és a magyar közjog. (Kl. a Századok XLIX. évf.-ából. Budapest, 1915.) 5. s. köv. 1.

⁶ E konferencia jegyzõkönyve a bécsi Cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban „Staatskanzlei, 53.“ j. a. — Égy róla szóló referatumnak Buoltól eredõ fogalmazványa július 14-érõl u. o. „Comitalia Hungarica, Fasc. 403.“ Közli *Turba*: Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. (Wiener Staatswissenschaftliche Studien. Hsg. von *Bernatzik* und *Philippovich*. Bd. X—XI.) Leipzig und Wien 1911—12, Bd. I. S. 281 f. — Már elõzetesen feldolgozta *Marczali Henrik*: Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig 1711—1815. (Budapest, 1898.) 204. l.

Úgy látszik, hogy 1721 körül általában törekedett az udvar eljárásának törvényes indokolásául javaslatokat bekérni. Egy ilyen arra a kérdésre felel, hogyan lehetne Erdélyben a trónöröklési rendet „szelid, törvényes és tartós módon“ szabályozni.⁷ Ez megállapítja, hogy Erdélynek II. Apafi Mihály által a Habsburg-ház részére való átengedése, valamint a török fennhatóságnak megszüntetése törvényhozási közreműködés nélkül történt. Épp így nem volt elegendő az öröklési jog megállapításához az a hűségeskü, amelyet Erdély rendei az 1712 december 5-iki és 6-iki szebeni országgyűlésben Károlynak, mint „Erdély törvényes és örökös fejedelmé“-nek letettek és amely „örökösait és törvényes utódait“ is magában foglalta s december 18-án több mint kétszáz aláírással az országgyűlés hódoló irataként kiállítatott.⁸ Az örökös ugyanis az Erdélyben érvényes Hk. szerint csak fiúörökösöket jelent. Ennek azonban ellent mond (1438.) Erzsébet királynénak Magyarországon való elismerése. Erdély ugyan akkor Magyarországhoz tartozott, és így azzal az érveléssel szemben, hogy a Hk. mint későbbi keletű jogforrás az előzőt hatályon kívül helyezte, azt lehet válaszolni, hogy egy országos dekrétumot a Hk. mint szokásjog csak akkor tudna hatályon kívül helyezni, ha kifejezetten hivatkoznék erre a dekrétumra. Fődolog lenne, hogy egy okos és törvényekben jártas ember az erdélyi rendeket, különösen a nagyravagyókat tisztségekkel és kedvezményekkel meggyőzze, továbbá az adókat csökkentse vagy legalább a behajtásukat elhalassza, katonai fegyelmet vezessen be és egyáltalán mindenkiiben reményt keltsen.

Az erdélyi trónöröklési rend hiányára egy névtelen emlékirat hívta fel az udvar figyelmét. E szerint II. Apafi Mihálynak nem volt joga az országot annak közreműködése nélkül átengedni, mivel Erdély választófejedelemség volt. Arról sem lehet szó, hogy Erdély hadi jog alapján került a Habsburg-házhoz, mert az 1686-iki, 1687-iki és 1688-iki szerződésekből kitűnik, hogy az ország önként, szabad akaratából és bizonyos feltételek, valamint megállapodások mellett vetette magát alá a Habsburg-ház védelmének. Ezzel az érveléssel szemben egy másik névtelen emlékirat,⁹ amelynek szer-

⁷ Kelet nélkül. Buol kézírása; lehet, hogy az ő véleménye is. A bécsi Áll. Ltárban „Hungarica, Fasc. 207.“ — V. ö. *Turba*: Grundlagen. Bd. I. S. 155 f.

⁸ Bécsi Áll. Ltár. „Magyar oklevélosztály (Ungarische Urkunden)“

⁹ *Demissa ac fidelis opinio in puncto Successionis respectu Principatus Transylvaniae.* O. Ltár. „Acta Canc. Trans. A. 1722. Nr. 10g.“ — Az irat egy részének eredeti szövegét közli *Turba*: Die pragm. Sanktion S. 57.

zöje valószínűleg báró Bornemisza János, erdélyi alkancellár volt,¹⁰ hivatkozott az erdélyi rendeknek 1712-iki hűségesküjére, amely Károly „örököseit és törvényes utódait“ is magában foglalta és amelyet le nem gyöngíthet a Hk. ezzel szemben fent idézett tartalma, mivel az csak magánszemélyekre és nem koronás főkre vonatkozik, amint ezt Albert királynak és feleségének, Erzsébetnek a példája is mutatja, akik mindketten „örökösök“-nek nevezettek.

Ez az emlékirat különben igen becses jellemzője az akkori erdélyi viszonyoknak, de annak a gépezetnek is, amelyet ott Károly a nőági trónöröklés keresztülvitelére mozgásba hozott.¹¹

A névtelen véleményező szerint az ügyet egy kipróbált hűségű és az uralkodóház iránt ismert ragaszkodású egyénre kell bízni, aki az erdélyi viszonyokat ismeri, valamint tudja azokat a módokat, amelyekkel Erdély fiait az ügynek megnyerheti. Nem szabad, hogy erőszaknak vagy félelemnek nyoma legyen, hanem szelid úton kell az ellenvetéseket eloszlatni, a kételyeket felvilágosítani, az ingadozókat bátorítani és mindenkit meggyőzni, hogy abból Erdélyre milyen nagy boldogság háramlik, hogy annak fennmaradása, közjóléte és mindenki biztonsága függ attól.

De mivel az alattvalók elméjét az érveknél is jobban nyerhetik meg a fejedelmi kedvezmények, ajánlaná az adó egy részének elengedését vagy legalább is beszédésének elhalasztását és a telelő katonaság számának apasztását. A magánszemélyek közül pedig a nagyravágyó, dicsőség- és tisztességkeresőknek címeket és más kitüntetések, a gazdagságra vágyóknak egy összegecskét vagy birtokot, másoknak hajlamaikhoz mért jótéteményeket kellene juttatni vagy ígérni. Ha pedig nehézségek merülnének fel, erről értesítenie kell az udvart.

Hogy a megbízott nagyobb hitelre találjon, dekrétummal kell ellátni. Mindenesetre még az országgyűlés előtt kell az utat egyengetni. Aztán az időpontot is jól kell választani. A tél semmiképen sem alkalmas, mert ilyenkor az adó repartíciója és a katonaság elszállásolása az egyes nemzetek közt elkeseredést okozhat. Jó lenne őszre vagy tavaszra külön országgyűlést hívni egybe és ha ekkor szelid és engedékeny módon a Karok és Ren-

¹⁰ *Jakab Elek*: i. m. 1879. évf., 310. l. — *Marczali Henrik*: i. h.

¹¹ Érdekes, hogy *Turba*, aki kimerítően akarta az erdélyi pragmatica sanctio történetét megírni és aki a legaprólékosabb részletekig szeret adatokat feldolgozni, a névtelen iratnak ezt a részét jónak látta teljesen elhallgatni.

dek szavazatával és a külső ünnepélyességek megtartásával mondatnék ki a női ág trónöröklése, akkor az erős lesz és örök időkre érvénynyel bírhat, úgyhogy kötelező erejét semmi meg nem fogja szüntetni.

Erre a megbízásra senki sem lehetett alkalmasabb, mint maga Bornemisza alkanczellár, akit csak rövidesen ezelőtt, 1718-ban emelt Károly bárói méltóságra, amikor Kászonyi helyett ezt az új nevet kapta. Hozzá intézett leíratában¹² 1722 márczius 18-án Károly előadja megbízását és tudatja vele, hogy gróf Virmond Damián Hugó lovassági tábornokot küldi ki az országgyűlésre biztosnak, hogy a rendekkel közölje mindazt, amit elődei örökérvényű törvény és *pragmatica sanctio* erejével az elsőszülöttség jogát illetőleg megállapítottak; különösen elrendelvé, hogy a férfi maradékok kihaltával a nők is az elsőszülöttség rendje szerint örökösödjenek, és így a jelenleg birtokolt vagy ezután a birodalomhoz csatolandó országok és tartományok a kölcsönös védelemre és nagyobb, tekintélyesebb biztosságukra egyszersmindenkorra oszthatatlanul összefüggjenek.

Az erdélyi Karokhoz és Rendekhez is intézett Károly 1722 márczius 6-án egy leíratot, kérve benne azoknak az országgyűlési biztos előterjesztéseivel való hozzájárulását.¹³ Egy másik bizalmas jellegű íratban pedig a királyi főkormányiszéket kérte fel akaratának keresztülvitelére és viszonzásul különös kegyét, valamint a tanácsosok kitüntetését és fizetésük javítását ígérte.¹⁴

Maga az országgyűlés 1722 február 19-ikére volt összehívva Szebenbe, és a márczius 30-iki ülésben került a sor a biztosnak a női trónöröklés tárgyában tett előterjesztése tárgyalására. Kérte a guberniumot és a rendeket, hogy fogadják el az eléjük terjesztett oklevelek értelmében a nőági trónöröklést és írják határozatukat alá.¹⁵

¹² O. Ltár. „Acta Canc. Trans. A. 1722. Nr. 10h.“ Magyarul *Jakabnál*: i. m. 1879. évf., 311. s. köv. l.

¹³ O. Ltár. „Acta Gub. Trans. A. 1722. Nr. 47.“ (Eredeti.)

¹⁴ Maga a leírat ugyan nincs meg, de tartalmát fenntartotta a kormányzék személyzetének 1729 július 12-éről a királyhoz intézett kérvénye, amelyben ígéretének beváltására kéri. O. Ltár. „Acta Canc. Trans. A. 1729. Nr. 131.“

¹⁵ O. Ltár. *Protocollum Sessionale Gubernii. A. 1722—25. pag. 180. Jakab Elek* szerint az idevonatkozó további tárgyalásokról nem lehet tiszta képet szerezni, mivel több lap ki van vagdosva. (i. m. 1877. évf., 317. s. köv. l.) De nem valószínű, hogy itt szándékosságról lenne szó. Valószínűbb, hogy a be-kötés alkalmával eltávolították az üresen hagyott lapokat. Ez rendszeresen fordul elő e jegyzőkönyvekben.

Ez meg is történt, és a márczius 30-iki oklevélen,¹⁶ amely nem volt egyéb mint az országgyűlés szövegezett felterjesztése, ott szerepel gróf Kornis Zsigmond erdélyi kormányzóéval együtt 125 aláírás és ugyanannyi pecsét, valamint az erdélyi három nemzet papirossal fedett három nagy pecsétje.¹⁷

Ebben az okiratban elfogadták a rendek az uralkodó által előterjesztett, már elődei részéről elrendelt örökös uniót, amely a kölcsönös és viszonos védelmet szolgálja, és e célból a nőágnak öröklését a közölt házi törvények alapján.¹⁸ Minderről pedig két megegyező eredeti oklevelet állítottak ki, hogy az egyiket a biztos a felség elé terjessze, a másik pedig a fejedelemség levéltárában megőriztessék és örök érvényű törvény, *pragmatica sanctio* legyen.

A gubernium 1722 április 14-én közölte a felséggel a trónöröklés elfogadását és kérte hogy mint örök érvényű törvény,

¹⁶ Az egyik eredeti az O. Ltárban „Erdélyi Osztály. Főkormányzék. B. 11. (Cista Diplomatica.)“ Kívül a bádog-tokon nyomtatva: „Pragmatica Sanctio, vagy az ausztriai ház' Erdély fejedelemségében való következése. Szeben, márcz. 30. 1722. B/11.“ Papirosra írva, 16 lap terjedelemben, összefűzve, fedőlapok nélkül. — A másik eredeti a bécsi Áll. Ltárban „Magyar oklevélosztály (Ungarische Urkunden)“

¹⁷ *Turba* az osztrák miniszterelnök megbízásából az osztrák *pragmatica sanctio* 200 éves fordulójára általa kiadott jubileumi munkában *Goos Roderich* bécsi áll. ltárbeli tisztviselő segítségével a következőképp fejti meg a három pecsét magyar köriratát: „lo[?]erdely ország ae ha || rom nemzet bolal.“ „Das . . . Siebenbürgerland besteht, wie folgt [?], aus drei (három) Nationen.“ „Was ‚lo‘ heissen soll, ist unerfindlich.“ *Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen* (Wien, 1913.) S. 137. — De minden magyarul tudó előtt kétségtelen, hogy a körirat olvasása és értelme a következő: „A három nemzetből álló Erdélyország.“ V. ö. *M. H.: A pragmatica sanctio és Erdélyország pecsétje.* (Századok 1914. évf., 244. s. köv. l.)

¹⁸ Ezek a házi törvények fentebb a 2. lapon jelzett 1720 január 19-iki kancelláriai leirathoz voltak hitelesített másolatokban és fordításokban csatolva. Ma is láthatók az Országos levéltárban u. a. j. a. De míg a magyar országgyűlésnek csak az 1621-től kelt házi törvényeket terjesztették elébe, addig Erdélyben már I. Ferdinánd 1543-iki, 1547-iki és 1554-iki végrendeleteit is, valamint az örökös tartományok addig beérkezett hozzájárulási nyilatkozatait is hitelesített másolatokban. — Mivel már a márczius 30-iki okirat hivatkozik ezekre a házi törvényekre, érthetetlen *Salamon Ferencz*nek (A magyar királyi szék betöltése és a *pragmatica sanctio* története. 2. kiadás. Budapest, 1881.) 120. l. és nyomán *Bidermann*nak (*Geschichte der österreichischen Gesamtstaats-Idee 1526—1804.* Innsbruck, 1867—89. Abt. II. S. 285) az az állítása, hogy Virmond először április 5-én terjesztett a rendek elé a dinasztia örökösödéséről szóló 33 okiratot.

pragmatica sanctio erejével czikkelyezettessék be Erdély törvényei közé.¹⁹ A felterjesztésről Graeve porosz követ is értesítette urát 1722 április 29-iki kelettel és annak hallomásáról tudatta egyben, hogy az erdélyi mágnások közül sokan protestáltak a női örökösödés ellen és eltávoztak az országgyűlésről.²⁰ Bizonyos, és a fő-kormányiszéki jegyzőkönyvek feljegyzéseiből ki is tűnik, hogy a kálvinista rendeknek voltak módosító kívánságaik, amiket azonban a királyi biztos nem fogadott el. Magának az országgyűlésnek menetéből pedig az is kiviláglik, hogy a felterjesztés szövege már készen került a rendek elé és egyszeri felolvasásra határozattá emelték.²¹

Az erdélyi országgyűlés ezután feloszlott és a következő év végéig nem is történt ott lépés a pragmatica sanctio irányában. Ezt az időt azonban Károly a női trónöröklésnek Magyarországon való elfogadtatására használta fel. Az erdélyi okmány már elég volt arra a célra, hogy a magyar rendeket, mint jó példa, kövételre serkentse.

Az erdélyi országgyűlés felterjesztését Károly csak 1723 december 30-án erősítette meg, amikor a magyar törvényeknek már a nyomtatása is csaknem teljesen elkészült, úgyhogy a kancellária útján való szétküldésük küszöbön állott.²² 1724 január 10-ére gyűlt össze ismét az erdélyi országgyűlés és a február 24-iki ülésben gróf Königsberg teljhatalmú királyi biztos közölte a felségnek 1723 december 30-án kelt királyi leiratát.²³ Ennek be-

¹⁹ O. Lár. „Acta Canc. Trans. A. 1722. Nr. 10 i.” (Eredeti.)

²⁰ A berlini Königlich Preussisches Geheimes Staatsarchiv. „Rep. XI. 278. Ungarn. Fasc. 18.”

²¹ A felterjesztés szövegét a fő-kormányiszék szerkesztette meg véglegesen. A Protocollum Sessionale Guberniiben két fogalmazványról is van említés. Az egyik Szentkereszti András ítélőmester, a másik pedig Köleséri Sámuel fő-kormányiszéki belső titkár műve.

²² Ld. *Csekey István*: A magyar pragmatica sanctio írott eredetijéről. (A Magy. Tud. Akadémia értekezései a philosophiai és társadalmi tudományok köréből. I. k. 7. sz. Budapest, 1916.) 33. l.

²³ O. Lár. Protocollum Sessionale Gubernii. A. 1722—25. pag. 578. Maga a 24 pergamen lapra terjedő eredeti vörös bársony kötésben, a cím az első 4 lapon arannyal írva, Károly nagyobb, erdélyi fejedelmi pecsétjével (arany zsinóron függő vörös viasz, tokban) a következő körirattal: „Carolvs VI: D: G: Rom: Imp. S. A. Ger. Hisp. Hvng. Boh. Rex Archid: Aust: Dvx: Bvrg: Princ: Transylvaniae.” Az egyik eredeti az O. Lárban „Erdélyi Osztály. Fő-kormányiszék. B. 13. (Cista Diplomatica.)” — Kívül a bádogtokon nyomtatva: „Az osztrák házbóli örökösödésnek az első szülöttségi ágra

vezetése röviden előadja Virmond fölterjesztésének és a női öröklés elfogadásának történetét, azután átírja a rendek által kiállított okmányt és végül, mint örök érvényű törvénynek, *pragmatica* sanctiónak Károly „királyi“ jóváhagyásával „császári-királyi és fejedelmi“ hatalmánál fogva való megerősítését tartalmazza.

Nem ok nélkül szólt a leirat *királyi* jóváhagyásról. Általában az egész eljárás sajátos jellegének okai a Rendek és az udvar felfogásának ellentétében keresendők.

Károlynak mesterkedései az örökös tartományokban követett példákra emlékeztetnek. Egyáltalán nem beszélhetünk itt Erdély alkotmányának megfelelő eljárásról, hanem mindössze a *pragmatica* sanctiónak tudomásúvétel végett való előterjesztéséről, amihez a Rendek egy külön aláírt és megpecsételt iratban hozzájárulnak, az uralkodó pedig ezt leiratában megerősíti, éppen úgy, mint az az örökös tartományokban történt. Sem a törvény alakszerűségéről, sem a törvényhozás alaki szabályainak megtartásáról nem lehet itt

szabályozásáról költ hitlevél. decz. 30. 1723. (Instrumenta Successionis) B/13. „A hiteles szöveg közölve Authentische Texte. S. 185 f. Ez a közlés azonban a bécsi áll. levéltárbeli másik eredeti után történt. („Magyar oklevélosztály [Ungarische Urkunden].“) Arról pedig hiányzik a következő záradék, amely az országos levéltárbeli példány utolsó lapjának bal oldalára kalligrafikus nyomtatott alakú betűkkel van rávezetve: „Anno 1724 die 24 Mensis Februarii, Instrumentum hocce Successionis a Sacra Caesarea Regiaque et Catholica Majestate, Domino Domino et Principe Nostro Haereditario Clementissimo benignissime acceptatum, ratificatum et approbatum, atque in hocce Confirmationis Autographo Comprehensum, Universis Fidelibus Statibus, et Ordinibus trium Nationum Principatus hujus Suae Majestatis haereditarii Transylvanici et Partium Regni Hungariae eidem annexarii praesente etiam Gubernio Suae Majestatis Regio, maxima frequentia congregatis, per Illustrissimum, ac Excellentissimum Dominum Dominum Lotharium Josephum S R. Imperii Comitem a Kinigsegg Consiliarum Suae Majestatis Sacratissimae Actualem Intimum et Aulae Bellicum etc. etc. ad moderna Generalia jam dicti Principatus hujus Partiumque Hungariae eidemque annexarum Comitum Commissarium Suae Majestatis Regium Plenipotentiarum, solenniter et publice exhibitum, perlectum debitiq[ue] publicatum est, vim et robur Pragmaticae constitutionis, Legisq[ue] Principatus hujus, et Partium eidem annexarum Constitutionum Publicarum, rite, et incorrupte inserendum, et recensendum. Ipsum vero Autographum tanquam Thesaurus inaestimabilis, ad Archivum Patriae hujus, sub custodia Gubernii Suae Majestatis Sacratissimae Regii, Fidelity cura, pro asservando, reponendum. — Andreas S[zen]t Kereszt, S[u]ae Caes[ar]eae Regiaque Ma[is]t[er] in Tra[n]sylvan[ia] Consiliarius intimus et M[a]g[is]t[er] Protonotarius mp. Michäel Olasz M[a]g[is]t[er] Pronotarius mp. Georgius Sandor Mag[is]t[er] Protonotarius mp.“

szó. Hogy miért kerülte ezt az udvar és miért iparkodott mindenféle mesterkedéssel rávenni a szabálytalanságokra a Rendeket, annak is megvan a maga jó oka.

A Habsburg-ház trónöröklési joga, mint már a bevezető sorokban említettük, sehogysem nyugodott Erdélyben törvényes alapon. II. Apafi Mihály nem mondhatott le I. Lipót javára, mivel tényleg nem is uralkodott, ha pedig uralkodott volna, akkor fejedelmi esküje tiltotta volna országának elidegenítését. A Károlynak és örököseinek tett hódolati eskü 1712-ben szintén nem lehetett kellő jogalap, mert nem lett törvényként becikkelyezve. És bár a Habsburgok nem egyszer elismerték, hogy Erdélyt a magyar szent korona jogán birják, de e kérdést törvényes alapon rendezni mindig elmulasztották, ami a jogfolytonosságot megszakasztotta. Hiába mondta 1691-ben a Lipót-féle diploma is szép szavakkal, hogy *Erdély visszatér a szent koronához, amelytől az irigy sors és egyesek vakmerősége elszakította*: ez törvénybe becikkelyezve nem lett és esküt sem tett rá a fejedelem. Amikor pedig Károly megkoronáztatásakor nem ismerte el Erdélynek Magyarországhoz való tartozását, maga adta fel uralkodásának törvényes jogalapját, úgyhogy a trónöröklés ügyét ezen a czímen nem is rendezhette többé. De nem is akarta, pedig koronázása után erre bő alkalom nyílt volna. Erdélyt ő fegyverrel szerzett hódított tartománynak tekintette és annak alkotmányos intézményeit csak a látszat kedvéért nem mellőzte céljainak elérésében.

Ezért vitte most a női trónöröklés ügyét is az országgyűlés elé, bár azt voltaképen kivetkőztette régi alkotmányos alakjából, amikor a megvesztegetett és nem is törvényesen alakult kormányszéket mintegy harmadik tényezőjévé emelte és különös nagy szerepet biztosított a gyűlésben részére.²⁴ Ellenben óvakodott a trónöröklés kérdését rendes törvényhozási úton rendezni, mert attól tartott, hogy akkor nem térhet ki az ország alkotmánybiztosítékainak törvénybe iktatása elől, amire az 1688-iki és 1715-iki magyar törvények, mint intő példák figyelmeztették. Ez a magyarázata, hogy miért nem egyezett bele a királyi biztos a református rendeknek az 1722 április elsei ülésben előadott abba az igen csekély kívánságába sem, hogy a feliratba vétessék be a következő kitétel: „a hitlevél által megerősített hazai törvények és alkotmány értelmében“.²⁵

²⁴ E szabálytalanságokat bőven tárgyalja *Jakab Elek*: i. m. 1879. évi., 418. s. köv. l.

²⁵ O. Ltár. Protocollum Sessionale Gubernii. A. 1722—25. pag. 184.

Ez az ellentét a két felfogás között okozta, hogy nem került sor az 1722-iki országgyűlésen a Habsburg ház férfiága trónöröklési jogának megállapítására sem. Az 1723 december 30-iki megerősítés pedig egy ügyes körülírással azt mondta: a rendek elhatározták, hogy „... nemzetsége fiúágának magvaszakadtán, ugyanazon elsőszülöttség rendében, az öröklésben a leányágiak is következzenek, ...” Ennek a kijelentésnek olyanféle az értelme, mintha a fiág elsőszülöttségi rend szerint való trónöröklési joga már előzetesen törvényes megállapítást nyert volna. Pedig ez nem történt.

Való, hogy az 1722 márczius 30-iki határozat törvénybe cikkelvezése, amint maguk a Rendek benne kérték, elmaradt. De a nőági trónöröklés behozatalának összes körülményei, valamint az a tény, hogy Károly egész uralkodása alatt megelégedtek a trónöröklés kérdésének ez alkotmányellenes módon való rendezésével: amellett szólnak, hogy a rengeteg alkotmányválságot átélt és örökös harcszíntről szolgáló szerencsétlen ország polgáraiban az alkotmányos érzék már kétségkívül hanyatlásnak indult.²⁶

²⁶ Jellemzés kedvéért ide iktatjuk azokat a jutalmazásokat, amelyekben az udvar a női örökösödés előmozdítóját Erdélyben részesítette. Gróf Kornis Zsigmond belső titkár államtanácsosi címet és aranykeresztet kapott, fia Ferenc pedig küüllővármegyei főispán lett. Báró Wesselényi István belső titkos tanácsosságot nyert és inscriptióba kapta Drágh kastélyt több faluval; amikor pedig 1723-ban fiának és örökösének a középszolnoki örökös főispánságot kérte, azt az indokot is felhozta, hogy a *pragmatica sanctio* kimondására főként az ő példája birta rá a rendeket. Báró Bornemisza József János belső titkos tanácsos, fia 1727-ben főispán lett és két mezővárosában, meg három falujában vásárjogot kapott. Aranylánczot kaptak báró Jósika Imre és Olasz Mihály. 1725-ben Károly az erdélyi udvari kancelláriától a megjutalmazandókról kimutatást kívánt, mire az a következő javaslatot tette: a belső titkos államtanácsosi méltóságot Antalffy János róm. kath. püspöknek, báró Wesselényi Istvánnak, gróf Haller Györgynek, gróf Bethlen Ádámnak; a kamarási címet gróf Kornis Istvánnak, báró Kemény Lászlónak, gróf Bánffy Györgynek, gróf Petki Dávidnak és gróf Haller Jánosnak; aranylánczot gróf Keresztes Mártonnak és Boér Simonnak. Más kitüntetésre pedig a sok folyamodó közül Bálint György akkori és Vaszlai János jelenlegi udvari referendariust ajánlotta. Az alkancellár pedig a maga részére egész alázatossággal a belső titkos államtanácsosi címért esedezett. „A kancellária — végzi a javaslat — annál inkább ajánlja e megjutalmazásokat, mert ez már Magyarországon megtörtént még annak az országgyűlésnek alkalmával, amely az örökösödést tárgyalta, pedig az odavaló nemesség nem elébb való az erdélyinél, és ezt a kisebb királyi kegyelemben való részesítés méltán megszomoritaná, mert az örökösödés kimondásában nem előzte meg Magyarországot, sőt Erdély ment elől jó

A szebeni országgyűlésen 1741 márczius 9-én tettek a Karok Mária Terézia számára hűségesküt, még pedig az 1722 márczius 30-iki nyilatkozatra való hivatkozással és annak alapján, de előzetesen Mária Terézia is leiratban biztosította az ország szabadságát és alkotmányát. A következő évben sürgeti az udvar az alkotmánnyal ellenkező régi törvények eltörlését és a hűségeskünek törvénybe czikkelyezését.²⁷ 1742 július 20-iki leiratában pedig, amelyben közli a már korábban augusztus 20-ára hirdetett országgyűlés proposícióit, többek közt a következőket mondja: „Meghatározátok, Erdély hív karai és rendei, . . . hogy az a *nyilatkozat*, amelynek a fejedelemség soha meg nem változtatható megállapításának és örök erejű és tartalmú törvényének kell maradnia, a köztörvények közé iktattassék be és vétessék fel; de mielőtt rendes törvényczikk-alakban foglalathatott és szokott módon megerősítés végett a felséges udvarhoz felterjesztethetett volna, a gondviselés felséges atyánkat az élők közül ki- és az örök életbe szólította át . . .”²⁸ Mária Terézia tehát mintegy igazolni látszik és a hibát jóvátenni iparkodik, amelyet atyja 18 esztendőn át orvosolatlanul hagyott. Mivel azonban az újonnan kinevezett országgyűlési elnöknek a rendek olyan esküformát szabtak elé, amelyre az nem akart hitet tenni, de meg a dúló járványok miatt is az ország-

példával.“ E javaslatot egy miniszteri értekezlet is magáévá tette, de hogy milyen eredménnyel, még nem sikerült kikutatni. 1727-ben, amikor a főkormányzók tagjai folyamodványt irnak szolgálataik megjutalmazásáért, a kancellária javaslata még nem volt elintézve. — (Érdekes, hogy a folyamodvány, amelynek az index szerint „Acta. Canc. Trans. A. 1727. Nr. 121.“ kellene az Országos Levéltárban lennie, hiányzik. Miként a fedőlapba helyezett czédulácska feljegyzéséből kitűnik, *Zimmermann* nevű [valószínűleg bécsi udvari tisztviselő?] emelte ki 1851 február 8-án. Szerencsére tartalmát bőségesen feltünteti a mutató.) V. ö. *Jakab Elek* id. m. 1879. évf., 415 s. köv. I. Amikor pedig Mária Terézia trónralépett, az erdélyi 1741—42-iki országgyűlés a törvényhozás méltóságával alig megegyeztethető módon az uralkodóhoz küldött bizottságnak személyes előnyök és kitiüntetések kieszközölését is utasításul adta. Többen még akkor is hivatkoznak a *pragmatica sanctio* elfogadtatása körüli érdemeikre. Ld. *Jakab Elek* id. m. 1880. évf. 319. s. köv. I.

²⁷ „Extractus relationis Cancellariae [Transylvanicae] ad Sacram Majestatem Regiam de Articulis, super haereditaria successione, praestito fidelitatis homagio condendis etc.“ 1742 márczius 29-ikéről. O. Ltár. „Acta Canc. Trans. A. 1722. Nr. 10r.“

²⁸ O. Ltár „Acta Gub. Trans. A. 1742. Nr. 868.“ (Eredeti.)

gyűlés feloszlott, csak az 1743 augusztus 21-ikére összehívott új országgyűlésen került sorra.

Hosszú huza-vona és egyezkedések után a trónöröklést illetőleg öt cikket alkottak, amelyet Mária Terézia még más négygyel együtt, mint 1744. évi erdélyi országgyűlési törvénycikkeket augusztus 7-én szentesített.²⁹ Az I. cikk a Habsburg-ház uralmának az erdélyi fejedelemség részéről való elfogadását és a török portával való összeköttetést megállapító törvények eltörlését mondta ki, hivatkozva az 1687–88-iki szerződésekre és az 1691-iki Lipót-féle diplomára, amelyek a *fejedelem szabad választását* elismerték és ily módon vetették az országot önkéntesen alá a Habsburg-ház hatalmának. A II. tcz. eltörölte a fejedelemválasztás jogát. A III. tcz. pedig végre becikkelyezte az 1722 márczius 30-iki nyilatkozatot a női ág trónörökléséről az 1723 december 30-iki megerősítő leirrattal együtt és bevezető és szentesítő záradékkal látta el. A IV. tcz. elismerte Mária Teréziának, mint Károly utódjának a *pragmatica sanctio* értelmében való trónöröklési jogát és az országlakók részéről neki letett hűségi esküt becikkelyezte. Végre az V. tcz. Lotharingjai Ferenczet társkormányzóvá és arra az esetre, ha Mária Terézia még ő előtte kiskorú hátrahagyásával halna meg, ennek trónralépése idejéig gyámkormányzóvá tette és esküjét becikkelyezte.

Igy küszöböldött végre ki a rendek és az udvar felfogása közt az ellentét, és a jogfolytonosság törvényes formában biztosítottatott.

Az a viszony, amelyben Erdély Magyarországhoz állott és amit az 1744: I. tcz. is hangoztat, érthetővé teszi, hogy a III. tcz. bevezetése, mielőtt becikkelyezi az 1722. évi nyilatkozatot, hivatkozik a trónöröklési rendnek az 1723. évi magyar törvényekben megállapítottal való egyezőségére, sőt szemben a beiktatott nyilatkozatban történt általános elfogadással, most a magyar tör-

²⁹ Az írott eredeti szentesített példány 38 ívrét papirosra írt lapra terjed, márványfésűs félkemény borítékba kötve, Mária Terézia, Rátóthi gróf Gyulafy László szabad báró, erdélyi udvari kancellár és Kézdi-Szent-Léleki Kozma József referendarius sajátkezű aláírásával és Mária Terézia papirossal fedett kisebb titkos erdélyi fejedelmi pecsétjével. Kiállítására általában megegyezik a magyarországi *pragmatica sanctio*t tartalmazó 1723. évi dekrétum írott eredetijével. (L. Csekey István: A magyar *pragmatica sanctio* írott eredetijéről. 56. 1.) O. Ltár. „Erdélyi Osztály, Főkormányzók. B. 16. (Cista Diplomatica.)“ Ugyanott nyomtatott eredeti példánya is.

vényből mintegy szószerint véve át, *felsorolja a három nőágot, amelyre a trónöröklés jogát kiterjeszti.*³⁰

Könnnyen érthető, hogy Erdélynek Magyarországgal való perszonáluniója elsősorban is a két állam trónöröklési rendjének egyezősége által volt elérhető. Mégis találunk ezt ugyan nem érintő rendelkezésbeli eltéréseket.

Igy az erdélyi törvény nem fejezi ki külön, hogy csak római katolikus utódokra terjeszti ki a trónöröklés jogát. Ebből azonban nem következik, hogy Erdélyben nem római katolikus trónvárományosok is sorra jöhettek volna. Nemcsak a trónöröklésnek a hivatkozott magyar törvénnyel való egyezőségéből, hanem az erdélyi törvényben is megkövetelt *főhercegi* minőségéből is folyik ez, amennyiben a főhercegi minőség előfeltételeinek megállapítását a törvényhozás az uralkodó család autonomiájának tartotta fenn. Az előterjesztett házi törvények közül pedig II. Ferdinándnak 1621-iki végrendelete, valamint Mária Jozefa 1719-iki renuncziációja, el is tekintve az ez irányban fennálló obszervanciáktól, kifejezetten is előírják a római katolikus vallást. Hogy Erdélyben expressis verbis nem vették be ezt a törvénybe, mint a trónörökösben megkívánt kelléket, annak politikai okai voltak. Nem akarták az erdélyi országgyűlés rendjeinek nem katolikus többségét sérteni.

³⁰ Az 1723:2. tcz. 5–8. §-ai szerint:

„In defectu sexus masculini sacratissimae caesariae et regiae majestatis... jus haereditarium succedendi... etiam in sexum augustae domus suae Austriacae foemineum primo loco quidem ab aeternata modo regnante sacratissima caesarea et regia majestate; Dein in hujus defectu; a divo olim Josepho; His quoque deficientibus; ex lumbis divo olim Leopoldi, imperatorum, et regum Hungariae descendentes, eorundemque legitimos, romano-catholicos successores utriusque sexus Austriae archiduces, juxta stabilitam... primogeniturae ordinem... transferunt.“

Turba 1906-iki munkájában még ugyan azt akarta bizonyítani, hogy az erdélyi pragmatica sanctio is az összes nőágakra kiterjesztette a trónöröklés jogát. Ez a bizonyítás azonban újabb kutatásai alapján önmagától megdőlt, amiért felesleges is itt czáfolnunk. (V. ö. Die pragm. Sanktion. S. 70 f.)

Az 1744: III. erdélyi tcz szerint:

„... in defectu virilis sexus alfedictae caesariae regiaeque majestatis istud haereditarium succedendi jus etiam in sexum augustae suae domus Austriacae foemineum; primo loco quidem a nunc dicta caesarea regiaeque majestate Carolo sexto, dein in hujus defectu ab augustissimo quondam imperatore Josepho; his quoque deficientibus, e lumbis augustissimi olim imperatoris Leopoldi descendentes, eorumque legitimos successores, utriusque sexus Austriae archiduces, juxta primogeniturae ordinem... acceptassent.“

A másik eltérés a magyar *pragmatica sanctio* idevonatkozó intézkedéseitől, hogy azok világosan különbséget tesznek egyrészt a magyar szent korona országaiban és „az Isten segédelmével már visszaszerzett és *visszaszerzendő* ehhez tartozó részekben, országokban és tartományokban,“ másrészt pedig az örökös tartományokban való trónöröklés között. Az erdélyi törvény azonban mindössze az Erdélyi fejedelemségnek az uralkodóház többi örökös országaival való örökösödési együtt birtoklásáról beszél. Valószínűleg a korábban Erdélyhez tartozott oltmelléki Oláhországra való tekintettel az Erdélyi fejedelemséggel kapcsolatban „az abba bekebelezett részek“-ről is van ugyan említés, de nincs a visszaszerzendőkről.

Utóbb még az 1791: erdélyi VI. tcz. Ferencz trónralépése alkalmából újra kifejezte és félreérthetetlenül megállapította, hogy „... Erdélyt, mint Magyarország szent koronájához tartozót, mind Ő szent felsége, mind a felséges ausztriai házból következő utódai, mint Magyarország törvényes királyai, Magyarországgal ugyanazonos uralkodási és utódlási joron fogják hatalmukban tartani, és mint olyant, amelynek saját és semmi más országnak alá nem vetett alkotmánya van, saját törvényei és törvényesen megerősített rendszabásai, nem pedig más örökös tartományok szabályai értelmében fogják kormányozni, az összes országokkal és tartományokkal való egység kapcsa a *pragmatica sanctio* értelmében az 1744. évi 3-ik cikkelylyel megegyezőleg csakis azok együttes birtoklására és kölcsönös védelmére nézve maradván osztatlan és felbontthatatlan.“

Érdekes erről az 1791: erdélyi VI. tcz.-ről megjegyeznünk, hogy amikor elmondja, miszerint az 1744: III. erdélyi tcz. Magyarország 1723. évi törvényével megegyezőleg a nőágra is kiterjesztette a trónöröklés jogát, előzetesen oda magyarázza a törvény tekintélyénél fogva az 1688-iki szerződést és az 1691-iki Lipót-féle hitlevelet, hogy ezek által Erdély I. Lipót utódait, mint Magyarország törvényes királyait, a maga fejedelmeiül elfogadta és *Magyarország törvényeivel megegyezőleg az 1688-iki nyilatkozat tartalma szerint az 1688: 2. és 3. magyar tcz.-nek megfelelően a trónöröklést az ausztriai ház férfi ágára elismerte és megállapította.*

Hogy a fiág trónöröklésének joga az említett oklevelekben nem lett kimondva és egyáltalán nem is nyert Erdélyben törvényes szabályozást, azt a fentebbiekben láttuk már. Az 1791: VI. tcz.-nek ezek a szavai nem egyebek, mint további, még kedvezőbb simításai

az udvar és a rendek felfogása közt fennforgott annak az ellentétnek, amelynek elosztásával már az 1744: III. tcz.-ben találkozunk.

Mindent összefoglalva, el kell ismernünk az erdélyi *pragmatica sanctio* külön törvényhozási cselekménnyel való megalkotásának jogosultságát és vissza kell utasítanunk azt a helytelen és néha itt-ott mutakozó felfogást, amely az 1723: 1. tcz. 4. §-ának azt az intézkedését, hogy a megállapított trónöröklési rend kiterjed Magyarország- és csatolt részeire, kezdettől fogva már Erdélyre is vonatkoztatja. Horvátországnak 1712-iki tartománygyűlési határozata érvényét veszítette azáltal, hogy erre, mint a magyar szent koronának tagjára, kétségtelenül kiterjedt az 1723: 1. tcz. említett intézkedése.³¹ Erdélynek azonban állami különállása 1848-ig fennmaradt, és bár a Habsburg-házból származó fejedelmek elismerték, hogy Erdélyt a magyar szent korona jogcímén bírják, sőt az 1791-iki I. Lipót-féle hitlevél, majd az 1741: 18., 1791: erdélyi VI. és az 1792: 11. tcz.-ek el is ismerik, hogy Erdély a magyar államhoz tartozik: mégis e jogcímnnek hangsúlyozása és az összetartozás újbóli kifejezése Erdélynek Magyarországhoz való közjogi viszonyán mit sem változtatott. Így az 1744: III. tcz.-be bezikelyezett erdélyi *pragmatica sanctio*nak érvényességét el nem vitathatjuk és az 1723: 1. tcz. 4. §-ának rendelkezései alá nem vonhatjuk, ámbár mind ez, mind utóbb az 1791: erdélyi VI. tcz. kifejezik az erdélyi trónöröklési rendnek az 1723. évi magyar törvényekben megállapítottal való egyezőségét. De mégis az 1744: III. tcz. volt Erdélyben egészen 1848-ig a trónöröklési rend alapja, mígnem ebben az évben a pozsonyi VII. és a kolozsvári I. tcz. Erdélyt Magyarországra vissza nem kapcsolták. Ekkor Erdélyre is az 1723. évi törvények rendelkezései lettek érvényesek, amennyiben a magyar trónöröklési törvény kiterjed mindazokra a területekre, amelyeket hatályba lépésük óta csatoltak a magyar szent koronához. Tehát a Mária Terézia által 1776-ban, illetőleg 1779-ben Magyarországnak adományozott Fiuméra és az 1848-ban Magyarországgal egyesült Erdélyre is.

(Kecskemét.)

Dr. Csekey István.

³¹ Ld. legújabban ennek ellenkezőjét *Kláić*, Hrvatska pragmaticka sankcija. [A horvát *pragmatica sanctio*.] (Prestampano iz 206. knjige „Rada“ Jugoslavenske akademije zamostí i umjetnosti.) [Különlenyomat a Délszláv tudományos és művészeti akadémia „Rad“ (Munkálatok)-jának 206. kötetéből.] Zagreb, 1915. — Ugyanez németül *Georg Szabo* fordításában Die kroatische pragmatische Sanktion. Zagreb, 1915. — *Kláić* bőséges czáfolatát ld. *Csekey István*: A nőági trónöröklés Horvát-Szlavonországban. (Magyar Figyelő V. évf. Budapest, 1915.) 173. s. köv. I.